

Тема 5. Регіональна безпека

- 1. Постбіполярність та нові підходи в організації міжнародних зв'язків.*
- 2. Регіональний комплекс безпеки.*
- 3. Регіональні системи колективної безпеки.*
- 4. Безпекова ситуація у Східній Європі.*
- 5. Роль України у системі безпеки Східної Європи.*
- 6. Система безпеки в Азійсько-Тихоокеанському регіоні (АТР).*
- 7. Система безпеки в Латинській Америці.*
- 8. Система безпеки на Близькому Сході.*

5. Роль України у системі безпеки Східної Європи

Після початку агресії росії проти України у 2014 році регіональна політична і безпекова ситуація у Східній Європі, а також у Європі загалом зазнала глибоких трансформацій, які мають системний і довготривалий характер. Якщо на початку 2010-х років існували очікування поступового зміцнення європейської архітектури безпеки на основі міжнародного права та співпраці, то події після анексії Криму та розв'язання війни на Донбасі продемонстрували кризу цих підходів. У наступні роки ситуація не лише не стабілізувалася, а й набула тенденцій до загострення, що проявилось, зокрема, у нарощуванні військової активності, проведенні масштабних російсько-білоруських навчань «Захід» і «Кавказ», а також у поступовій мілітаризації регіону.

Кульмінацією цих процесів стало повномасштабне вторгнення росії в Україну у 2022 році, яке остаточно зруйнувало залишки післявоєнної системи безпеки в Європі. Внаслідок цього у Східній Європі сформувався своєрідний «безпековий вакуум», що проявляється у відсутності ефективних механізмів стримування агресії та гарантування стабільності. Попри активність міжнародних організацій, таких як ОБСЄ, Європейський Союз, НАТО та ООН, їхні інструменти виявилися обмеженими у запобіганні ескалації конфліктів. Це свідчить про глибоку кризу як універсальної, так і регіональної системи колективної безпеки.

У сучасних умовах дедалі більшого значення набувають міркування національного прагматизму, які часто переважають над принципами колективної відповідальності. Держави дедалі частіше орієнтуються на власні інтереси, що ускладнює вироблення спільної політики безпеки. Це призводить до зростання ризиків міждержавних конфліктів, їх неконтрольованого розвитку та поширення односторонніх дій, які суперечать нормам міжнародного права. Порушення принципів суверенітету та територіальної цілісності держав підриває довіру до міжнародних інститутів і ставить під сумнів ефективність існуючих механізмів регулювання.

Додатковим фактором дестабілізації стала світова економічна криза, наслідки якої відчутні у багатьох європейських країнах. Економічні труднощі сприяють зростанню політичної нестабільності, посиленню популістських рухів і радикалізації суспільства. Це, у свою чергу, ускладнює формування узгодженої політики безпеки на рівні Європейського Союзу та знижує ефективність колективних рішень.

Оцінки експертів з України та інших країн Центральної і Східної Європи підтверджують системний характер змін у регіоні. Згідно з результатами опитування, проведеного Центром глобалістики «Стратегія ХХІ» у партнерстві з Фондом Конрада Аденауера, ключовим фактором дестабілізації стало порушення росією міжнародного права, зокрема анексія Криму та агресія на Донбасі. Водночас важливими передумовами нинішньої кризи стали події попередніх років, зокрема війна в Грузії 2008 року, а також недостатньо рішуча політика Заходу щодо стримування ревізіоністських дій.

Після 2022 року ці тенденції лише посилюються. Відбулося суттєве зростання оборонних витрат європейських держав, активізувалося розширення НАТО, зокрема за рахунок приєднання нових членів і поглиблення співпраці з партнерами. Європейський Союз також посилює свою роль у безпековій сфері, запровадивши безпрецедентні санкції проти росії, активізувавши політику енергетичної незалежності та надаючи значну фінансову й військову допомогу Україні. Особливу увагу приділено розвитку спільної політики безпеки та оборони, а також зміцненню стійкості до гібридних загроз.

Водночас очевидним є те, що жодна європейська країна не здатна самостійно гарантувати власну безпеку. Це зумовлює необхідність поглиблення міжнародного співробітництва, насамперед між ЄС і НАТО. Більшість експертів підтримують ідею посилення взаємодії між цими структурами як ключового чинника стабілізації ситуації у Східній Європі. Також дедалі більшої актуальності набуває питання створення нових регіональних форматів безпеки, які б враховували сучасні виклики та не включали держави, що порушують міжнародне право.

У цьому контексті роль України є надзвичайно важливою. Вона фактично стала ключовим елементом системи безпеки Східної Європи, виконуючи функцію стримування агресивної політики росії. Україна не лише захищає власний суверенітет, але й забезпечує безпеку всього регіону, виступаючи своєрідним «форпостом» європейської безпеки. Крім того, вона накопичила унікальний досвід протидії гібридним загрозам, який може бути корисним для інших держав.

Таким чином, сучасна безпекова ситуація у Східній Європі характеризується високим рівнем напруженості, невизначеності та трансформації. Подальший розвиток регіону залежатиме від здатності міжнародної спільноти адаптуватися до нових реалій, зміцнити механізми колективної безпеки та забезпечити ефективну координацію дій. Врегулювання російсько-українського конфлікту є ключовою умовою стабілізації ситуації та формування нової архітектури європейської безпеки, заснованої на принципах міжнародного права, співпраці та взаємної відповідальності.

6. Система безпеки в Азійсько-Тихоокеанському регіоні (АТР)

В АТР суперечливо переплітаються інтереси і устремління самих різноманітних суб'єктів міжнародних відносин (окрім США, КНР і РФ, в "гру" все активніше вступають Японія, Республіка Корея, КНДР, Тайвань і т.д.). Пересікаються сфери діяльності регіональних альянсів – Азійсько-Тихоокеанського економічного співробітництва (АТЕС), Асоціації держав Південно-Східної Азії (АСЕАН), Асеанівський регіональний форум з питань

безпеки (АРФ) тощо. В цілому ж, хоча регіональна конфігурація міжнародних відносин у постбіполярний період суттєво змінилась, але ці зміни не набули надзвичайно радикального характеру як в Європі. В Азійсько-Тихоокеанському регіоні залишаються визначальними ті проблеми, які сформувалися в перші повоєнні роки: продовжують існувати військові союзи США з Японією і РК, зберігається проблема міжкорейських відносин, залишається проблема возз'єднання КНР і Тайваню, російсько-японські територіальні суперечності.

На початку XXI ст. регіональний політичний простір характеризується тісним переплетенням територіальних, політичних, економічних, військових та інших інтересів постійних членів Ради Безпеки ООН, провідних ядерних держав, які одночасно є депозитаріями Договору про нерозповсюдження ядерної зброї (США, РФ і КНР). Тому проблеми ядерного нерозповсюдження набувають тут особливої специфіки. Несподіване загострення будь-якої з них може викликати різке погіршення ситуації не лише в регіоні, але і на світовій арені.

Ця проблематика зумовила визначення основних завдань даної розвідки:

1. визначити детермінуючі чинники щодо формування моделі безпеки АТР в умовах постбіполярності;
2. проаналізувати характер дестабілізуючих факторів регіональної безпекової системи, їх значимість та дієвість;
3. визначити шляхи та перспективи формування ефективної системи безпеки Азійсько-Тихоокеанського регіону.

Перспектива структурування системи безпеки Азійсько-Тихоокеанського регіону визначатиметься цілою низкою дієвих факторів, потенційні можливості яких і баланс між ними зазнаватимуть детермінуючих впливів з боку модернізації внутрішньополітичної та зовнішньополітичної структури кожного із традиційних та нетрадиційних акторів міжнародних відносин.

Багатоманітність Азійсько-Тихоокеанського регіону, відмінності в політичних системах і режимах держав регіону, істотний розрив економічного і соціального потенціалу розвинених і країн регіону, що розвиваються, цивілізаційне і культурне різноманіття – все це ставить питання щодо можливості об'єднання країн регіону, і відповідно, можливості розбудови структур безпеки на колективній основі.

Регіональним викликом безпеки в АТР (суперечності між країнами регіону в форматі дво- та багатосторонніх відносин, демографічне питання, сепаратизм, релігійний фундаменталізм, націоналізм і т.д.) відповіддю є баланс сил між існуючими загрозами та потенційними можливостями держав реагувати на них.

Така безпекова “система” латентним змістом має неоптимальність реакцій на виникаючі виклики та загрози і практично доля мінімізації конфліктного середовища є величиною, яка зазнає різноманітних детермінуючих впливів з боку самих різноманітних суб'єктів міжнародного процесу. Регулятором кризових ситуацій на регіональному політичному просторі на даний момент виступає значною мірою співвідношення оборонного потенціалу країн, що претендують на роль регіональних лідерів.

Таким чином, функціональний аспект безпекової системності Азійсько-Тихоокеанського регіону в короткостроковій перспективі передбачає використання військово-політичних можливостей країн регіону, а в довгостроковій перспективі – визначальним імпульсом виступатиме

економічний фактор (інтеграційні процеси, збільшення економічної взаємопов'язаності країн). Саме це виступає додатковим фактором впливу на зовнішньополітичні орієнтації країн АТР.

В міжнародно-політичних реаліях Азійсько-Тихоокеанського регіону, починаючи з кінця ХХ ст., формуються міжнародні режими безпеки двох типів:

1) режими транспарентності і заходів довіри, пов'язані переважно з інформаційно-комунікаційним обміном і забезпеченням відкритості і передбачуваності військової діяльності;

2) обмежувальні режими (режими нерозповсюдження), які передбачають заборону або обмеження щодо певних видів військової діяльності, виробництва або застосування засобів збройної боротьби.

Суттєвою особливістю і невід'ємною умовою функціонування регіональних режимів безпеки є їх взаємопов'язаний і взаємодоповнюючий характер. Ні двосторонні відносини в сфері безпеки, ні багатосторонні утворення субрегіонального чи регіонального рівня, ні відповідні зусилля ООН не можуть, і не повинні суперечити один одному або слугувати альтернативним способом зміцнення безпеки. Лише в своїй сукупності, вони забезпечують сприятливе середовище міжнародній безпеці.

В сучасних умовах, коли особливий розвиток отримала тенденція регіональної інтеграції, пріоритетного значення набуває розбудова моделей багатосторонньої безпеки на регіональному рівні. Зважаючи на це, видається доцільним розглянути цілі, завдання і функціональні особливості трьох моделей забезпечення безпеки, що є важливим при аналізі проблем безпеки в АТР і її аспектів: колективної безпеки (Collective Security), спільної безпеки (Common Security) і безпеки на основі співробітництва (Cooperative Security), кожна з яких за наявності низки спільних рис, має власну яскраво виражену специфіку. Концепція колективної безпеки є найбільш розробленою в теоретичному і практичному відношенні. Американські політологи вважають колективну безпеку "ідеєю і інструментом зовнішньої політики".

Концепція колективної безпеки визначає спільний принцип дій країн-учасниць з метою боротьби з загрозами безпеці цим країнам, або навіть однієї з них. На відміну від альянсів і коаліцій, які утворюються для захисту від зовнішньої агресії, колективна безпека може бути спрямована і "всередину", проти того з учасників системи, який може вдатися до агресії. На думку відомого американського політолога Г. Моргентау, колективна безпека є "ідеальним розв'язанням проблеми застосування закону в спільноті незалежних націй". При цьому система колективної безпеки може функціонувати лише в випадку, якщо вона дійсно спрямована проти будь-якої країни-агресора, або супротивника, або союзника.

Характерні особливості систем колективної безпеки можна визначити наступним чином:

- значний масштаб універсальності, включаючи вимоги необхідних дій від кожного члена системи;
- автоматизм застосування санкцій у випадку необхідності;
- прихильність членів системи статус-кво і відсутність суперечностей в розумінні агресії і необхідності реагувати на неї.

Разом з тим, на відміну від військових союзів, для членів яких спільний супротивник чітко визначений, існують завчасно розроблені плани мобілізації і розгортання збройних сил тощо – учасники системи колективної безпеки потребують додаткового часу для координації своїх зусиль для протистояння агресії. Недоліками системи колективної безпеки є те, що автоматичне реагування на агресію в межах системи колективної безпеки саме по собі може сприяти ескалації конфліктів і призвести до переростання локальних конфліктів в масштабні міжнародні зіткнення, оскільки принцип дії системи полягає в розгляді будь-якого порушення стабільності, як загрози міжнародній безпеці.

Окрім того, існує проблема і з визнанням принципу статус-кво в межах системи колективної безпеки. Підкреслювання безумовного характеру статус-кво при реагуванні на акт агресії в дусі колективної безпеки може ще більше ускладнити врегулювання конфлікту, оскільки постає проблема, зважаючи на зацікавленість сторін, визначити дійсного винуватця агресії.

Концепція спільної безпеки передбачає підхід до проблем безпеки на основі взаємності і відмови від конфронтації; в її основі лежить базисний принцип – домінування спільних інтересів над індивідуальними. Концепція спільної безпеки – скоріш зібрання принципів і норм, розроблених у сферах філософії політики, ніж інституціоналізована система регіональної безпеки.

Фундаментальні принципи спільної безпеки включають в себе: • відмову від використання військової сили як засобу врегулювання міжнародних конфліктів і застосування її виключно в цілях самооборони; відмова від традиційної стратегії досягнення військової переваги над іншими державами; • визнання того, що безпека держави не повинна залежати від рівня військової могутності; • визнання скорочення збройних сил і озброєнь базовим принципом спільної безпеки. Концепція безпеки на основі співробітництва багато в чому близька до концепції спільної безпеки.

Безпека на основі співробітництва американськими політологами визначається як дипломатичне співробітництво між державами в сфері забезпечення безпеки. В межах цієї концепції передбачається творення своєрідної системи обміну інформацією між усіма зацікавленими акторами міжнародних відносин, проведення багатостороннього діалогу з питань забезпечення безпеки і міжнародного моніторингу викликів безпеці. На відміну від системи колективної безпеки концепція безпеки на основі співробітництва відстоює необхідність своєрідних превентивних заходів, тобто попередження міжнародних конфліктів, а не безпосередню боротьбу з агресором. З точки зору військового планування, безпека на основі співробітництва також робить акцент не на підготовці протидій загрозам (стримування агресії), а на розробці превентивних заходів, які суттєво знижують вірогідність збройного конфлікту і потенційних руйнівних наслідків його розгортання.

Багатоманітність Азійсько-Тихоокеанського регіону, відмінності політичних і економічних систем держав, які належать до нього, позначилися на специфіці формування структур безпеки в регіоні. Фактично з середини ХХ ст. в АТР відносини між провідними країнами регіону розбудовуються на основі двосторонніх антагоністичних зв'язків (КНДР – Республіка Корея, Китай – Тайвань), і в умовах біполярної системи міжнародних відносин ці тенденції отримали додаткову поляризацію. Необхідно відзначити, ще одну характерну

особливість процесу інституціоналізації багатосторонніх структур безпеки в АТР – в більшості випадків їх створення узалежнюється з необхідністю спільного розв’язання економічних проблем, досягнення економічної інтеграції в регіоні чи субрегіоні.

Реалії Азійсько-Тихоокеанського регіону визначають, що моделі безпеки на основі співробітництва, базисом яких є багатостороння участь держав, орієнтованих на поступову інтеграцію до регіональних діалогових і обмежувальних військово-політичних інфраструктур є найбільш оптимальними щодо конструювання загально-регіональної системи безпеки в сучасних умовах. В умовах сьогодення обстановка в АТР характеризується станом крихкої рівноваги, оскільки країни регіону з розпадом біполярної системи світу з чітко фіксованих небезпек вступили в світ неясних ризиків і загроз.

Серед регіональних суперечностей можна виокремити чотири головні групи проблем:

а) суперечності між окремими державами: суттєві суперечності між США і КНР в сфері економічних зв’язків і в політичних підходах до врегулювання певних міжнародних проблем (тайванська проблема); між США і Японією постійно загострюються суперечності в сфері економіки, валютно фінансової політики тощо; між Японією і КНР існують суперечності в сфері військової і оборонної розбудови; суперечності між двома корейськими державами, як і раніше, носять гостроконфліктний характер; низка територіальних суперечностей в регіоні також може бути віднесена до цієї категорії;

б) суперечності між групами країн, зокрема суперечності між субрегіоном Південно-Східної Азії і субрегіоном Північно-Східної Азії щодо підходів до проблем безпеки з питань інвестиційної політики тощо;

в) суперечності між великими, малими і середніми державами: в цілому після закінчення “холодної війни” політика деяких держав регіону набула більшої самостійності і незалежності, що спричинило суперечності з великими державами відносно питань безпеки (наприклад, Малайзія – США), у зв’язку з зростанням комплексної могутності цих держав (в першу чергу, занепокоєння щодо “китайської загрози”);

г) суперечності міжцивілізаційного характеру, які виникають у відносинах США і європейських держав з одного боку, і країн Північно-Східної і Південно-Східної Азії – з іншого. Враховуючи обставину, що на політичному просторі АТР представлені чотири великі держави (США, РФ, КНР та Японія), які мають вплив в глобальному масштабі, наслідки виникнення кризових ситуацій у регіональному форматі взаємин з самого початку набуватимуть характер не лише регіональний, але і глобальний. В цьому і полягає змістовна сторона особливої загрози безпеці держав як Східної Азії, так і АТР в цілому.

7. Система безпеки в Латинській Америці

У Латинській Америці розташовано 27 країн із загальною чисельністю населення понад 350 млн осіб (на сьогодні – вже понад 650 млн), що формують один із найбільш різноманітних за соціально-економічними характеристиками регіонів світу. Після Другої світової війни країни регіону суттєво відрізнялися за рівнем економічного розвитку, структурою господарства та політичними системами. До найбільш індустріально розвинених держав належали Аргентина, Бразилія, Мексика та Чилі, які мали значний потенціал у сфері обробної

промисловості. Водночас Колумбія, Венесуела, Перу, Уругвай характеризувалися розвинутим гірничодобувним сектором, тоді як інші країни залишалися переважно аграрними.

Спільною рисою економік більшості латиноамериканських держав була їхня залежність від експорту обмеженого кола сировинних товарів, що зумовлювало явище монокультурності. Це поєднувалося з існуванням латифундизму – великого приватного землеволодіння, архаїчних аграрних відносин і значного аграрного перенаселення. Така структура економіки сприяла соціальній нерівності та гальмувала модернізаційні процеси.

Післявоєнний період виявився сприятливим для економічного розвитку регіону: віддаленість від основних театрів бойових дій, зростання попиту на сировину та підвищення світових цін створили умови для індустріалізації. У країнах Латинської Америки почали активно розвиватися такі галузі, як металургія, машинобудування, нафтохімія та електротехнічна промисловість. Важливою особливістю цього етапу стало зростання ролі держави в економіці. У низці країн відбувалася націоналізація стратегічних галузей – нафтової промисловості, транспорту, енергетики, комунального господарства. Найбільш інтенсивно цей процес відбувався в Аргентині, Бразилії, Мексиці та Чилі, часто під керівництвом військових або авторитарних режимів, які прагнули модернізувати економіку та зміцнити національний суверенітет.

У період «холодної війни» Латинська Америка стала важливим об'єктом геополітичного суперництва. США активно зміцнювали військово-політичні зв'язки з країнами регіону, уклавши у 1948 році міжамериканський договір про взаємну допомогу та сприявши створенню Організації американських держав. Американська політика передбачала не лише економічну підтримку, але й військову допомогу, включаючи підготовку офіцерського корпусу та модернізацію армій. Водночас США підтримували авторитарні режими, що забезпечували політичну лояльність, зокрема режими Батісти на Кубі та Сомоси в Нікарагуа, що часто викликало соціальне невдоволення і сприяло виникненню революційних рухів.

У другій половині ХХ століття важливим напрямом розвитку регіону стали інтеграційні процеси. Латиноамериканська асоціація вільної торгівлі (ЛАВТ), створена для стимулювання економічної співпраці, у 1980 році трансформувалася у Латиноамериканську асоціацію інтеграції (ЛАІ), яка зробила акцент на промисловій кооперації та розвитку спільних економічних програм. У 1980–1990-х роках інтеграційні процеси активізувалися, що було зумовлено необхідністю підвищення конкурентоспроможності регіону у глобальній економіці.

Важливим етапом стало формування інтеграційного об'єднання МЕРКОСУР у 1991 році за участю Аргентини, Бразилії, Уругваю та Парагваю. Ця організація сприяла поступовій лібералізації торгівлі, зниженню мит і формуванню єдиного ринку. До кінця 1990-х років МЕРКОСУР став одним із провідних економічних блоків світу, що посилив позиції регіону на міжнародній арені. Паралельно розвивалися інші інтеграційні ініціативи, зокрема «Група трьох» (Мексика, Венесуела, Колумбія) та численні двосторонні угоди про вільну торгівлю.

Значний вплив на економічний розвиток регіону мала Північноамериканська угода про вільну торгівлю (НАФТА), яка набула чинності у 1994 році. Вона інтегрувала економіки США, Канади та Мексики, сприяючи зростанню торгівлі, інвестицій і виробництва. Для багатьох країн Латинської Америки НАФТА стала орієнтиром економічної інтеграції, що викликало хвилю так званої «інтеграційної ейфорії» у 1990-х роках. Водночас не всі держави підтримували цю модель: Бразилія, наприклад, віддавала перевагу зміцненню регіональних структур, де могла відігравати провідну роль.

На початку ХХІ століття розвиток Латинської Америки характеризується поєднанням позитивних і проблемних тенденцій. З одного боку, спостерігається зростання економік, розширення середнього класу, розвиток інфраструктури та цифрових технологій. З іншого – регіон залишається вразливим до зовнішніх економічних шоків, коливань цін на сировину та внутрішньої політичної нестабільності. У багатьох країнах зберігається високий рівень соціальної нерівності, корупції та злочинності.

Сучасний етап розвитку характеризується також посиленням ролі нових глобальних акторів, зокрема Китаю, який став одним із ключових торговельних партнерів багатьох країн регіону. Китай активно інвестує у видобувну промисловість, інфраструктуру та енергетику, що змінює геоекономічний баланс і зменшує традиційну домінуючу роль США. Водночас США зберігають значний вплив, особливо у сфері безпеки та фінансів.

Інтеграційні процеси також продовжують розвиватися, хоча й стикаються з труднощами. Поряд із МЕРКОСУР функціонують такі об'єднання, як Тихоокеанський альянс (Мексика, Чилі, Перу, Колумбія), що орієнтується на відкриту економіку та співпрацю з країнами Азійсько-Тихоокеанського регіону. Водночас існують і політично орієнтовані структури, які прагнуть до більшої автономії від зовнішніх центрів сили.

Таким чином, Латинська Америка пройшла складний шлях від постколоніальної периферії до важливого учасника глобальних економічних і політичних процесів. Її розвиток визначається поєднанням внутрішніх реформ, інтеграційних ініціатив і впливу зовнішніх факторів. Попри значні досягнення, регіон і надалі стикається з численними викликами, що потребують комплексного підходу та поглиблення міжнародного співробітництва.

8. Система безпеки на Близькому Сході

Близький Схід – це складний і багатовимірний регіон, розташований на стику Європи, Азії та Африки, який охоплює території Західної Азії та Північної Африки. До нього традиційно відносять такі держави, як Єгипет, Судан, Сирія, Ліван, Ірак, Йорданія, Саудівська Аравія, Ємен, Кувейт, Катар, Оман, Об'єднані Арабські Емірати, Бахрейн, а також Туреччину, Ізраїль і Республіку Кіпр. Завдяки своєму географічному положенню регіон має виняткове стратегічне значення, оскільки контролює важливі транспортні та енергетичні маршрути, включаючи Суецький канал і Ормузьку протоку, через які проходить значна частина світових енергоресурсів. Саме тому Близький Схід є одним із ключових центрів глобальної політики, економіки та безпеки.

Події у цьому регіоні формують серйозні виклики як для регіональної, так і для міжнародної безпеки. Близький Схід концентрує майже всі сучасні загрози:

міждержавні конфлікти, громадянські війни, тероризм, релігійний екстремізм, міграційні кризи, енергетичну нестабільність і геополітичне суперництво великих держав. Якщо раніше конфлікти регіону розглядалися як відносно локалізовані, із чітким «центром» (ізраїльсько-палестинське протистояння) і «периферією», то сьогодні вони дедалі більше набувають системного характеру. У наукових і політичних колах поширюється думка про трансформацію близькосхідних конфліктів у ширше цивілізаційне протистояння, яке умовно описується як «Захід – ісламський світ». Це особливо актуально для держав, географічно наближених до регіону, включаючи Туреччину, країни Європейського Союзу, держави Центральної Азії, а також країни Чорноморського регіону, зокрема Україну.

Новий етап дестабілізації регіону розпочався з подій так званої «Арабської весни» у 2011 році. Масові протести, що почалися у Тунісі, швидко поширилися на Єгипет, Лівію, Ємен, Бахрейн та інші країни. Вони мали переважно соціально-економічний характер: населення вимагало підвищення рівня життя, зниження безробіття, боротьби з корупцією, забезпечення соціальної справедливості та політичних свобод. У багатьох країнах ці виступи призвели до повалення авторитарних режимів, однак очікуваних демократичних трансформацій у більшості випадків не відбулося. Навпаки, у ряді держав виникла політична нестабільність, що переросла у затяжні конфлікти.

Особливо драматичними стали події у Сирії та Лівії, де внутрішні конфлікти переросли у громадянські війни із залученням зовнішніх гравців. Сирійський конфлікт, що триває з 2011 року, став одним із наймасштабніших гуманітарних криз сучасності. За різними оцінками, загальна кількість загиблих перевищує пів мільйона осіб, мільйони людей стали біженцями або внутрішньо переміщеними особами. Війна призвела до руйнування інфраструктури, економіки та соціальних інститутів держави. Попри численні міжнародні зусилля, досягти стабільного політичного врегулювання досі не вдалося.

Додаткову загрозу для регіону становило виникнення терористичної організації «Ісламська держава», яка у 2014–2017 роках контролювала значні території Сирії та Іраку. Хоча її територіальний «халіфат» було ліквідовано, мережа радикальних угруповань продовжує існувати і становить небезпеку як для регіону, так і для світу загалом. Тероризм, екстремізм і радикалізація залишаються ключовими викликами, що ускладнюють стабілізацію ситуації.

Важливим фактором нестабільності є також суперництво регіональних і глобальних акторів. Саудівська Аравія та Іран ведуть боротьбу за лідерство у регіоні, що має як політичний, так і релігійний вимір (сунітсько-шіїтське протистояння). Це суперництво проявляється у так званих «проксі-конфліктах», зокрема в Ємені, Сирії та Лівані. Паралельно триває активна участь зовнішніх держав – США, країн ЄС, Росії, Китаю та Туреччини – які переслідують власні геополітичні інтереси. Нескоординованість їхніх дій часто ускладнює процеси врегулювання конфліктів і призводить до їх затягування.

Окрему проблему становить іранська ядерна програма, яка викликає занепокоєння міжнародної спільноти. Попри укладення у 2015 році Спільного всеосяжного плану дій, ситуація залишається нестабільною, особливо після виходу США з угоди у 2018 році. Переговори щодо відновлення домовленостей тривають, однак прогрес є обмеженим, що створює ризики подальшої ескалації.

Не менш складним залишається ізраїльсько-палестинський конфлікт, який має глибокі історичні, релігійні та політичні корені. Попри численні мирні ініціативи, остаточне врегулювання не досягнуто. Періодичні загострення, зокрема у секторі Газа, свідчать про високий рівень напруженості та відсутність довіри між сторонами.

Сучасний Близький Схід також стикається з новими викликами, пов'язаними зі зміною клімату, дефіцитом водних ресурсів, зростанням населення та урбанізацією. Ці фактори посилюють соціально-економічні проблеми і можуть стати додатковими тригерами конфліктів у майбутньому. Водночас деякі країни регіону, зокрема держави Перської затоки, активно інвестують у диверсифікацію економіки, розвиток технологій і зменшення залежності від нафти.

Таким чином, Близький Схід залишається одним із найскладніших і найдинамічніших регіонів світу, де переплітаються внутрішні та зовнішні чинники нестабільності. Його майбутнє значною мірою залежить від здатності держав регіону до внутрішніх реформ, ефективного управління та співпраці, а також від узгодженості дій міжнародної спільноти. Без вирішення ключових конфліктів і зниження рівня геополітичного протистояння досягнення довготривалої стабільності у регіоні залишається малоімовірним.